

- missing-gulnara-karimova
10. Кубовская Е. Николае Чаушеску: коммунистический император [Электронный ресурс] / Е. Кубовская // Информационно-аналитическая газета „Первая Крымская”. – 2005. – №104. – Режим доступа: <http://1k.com.ua/104/details/9/1>
 11. Энгвалл Й. Кыргызское государство – это и есть коррупция [Электронный ресурс] / Й. Энгвалл // Электронный справочник специалиста по Центральной Азии „ЦентрАзия”. Интервью от 28.03.2013. – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1377659100>
 12. Итоги выборов-2012: Группы влияния в ВР VII созыва [Электронный ресурс] // Открытое аналитическое исследование компании РБК-Украина. 27.11.2012. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/vyboru-articles/show/itogi-vyborov-2012-gruppy-vlianiya-v-vr-vii-sozyva-27112012144500>
 13. Антонов А. Институциональный кризис семьи и семейно-демографических структур в контексте социальных изменений и социального неравенства [Электронный ресурс] / А. Антонов // Социология. – 2014. – №1. – С. 3-20. – Режим доступа: <http://demographia.net/journal/2014-04/antonov>
 14. Murphy M. Kinship Glossary: symbols, terms, and concepts [Электронный ресурс] / М. Murphy // Department of Anthropology College of Arts and Sciences The University of Alabama. – Режим доступа: <http://anthropology.ua.edu/Faculty/murphy/436/kinship.htm>
 15. Пьюзо М. Крестный отец / М. Пьюзо. – М.: Эксмо, 2007 – 544 с.
 16. Лещенко С. Любі друзі Олександра Януковича [Электронный ресурс] / С. Лещенко // „Українська правда”. 7.11.2011. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/11/7/6738086/>

УДК 342.8

Макаренко А.С.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ВИБОРЧА ІНЖЕНЕРІЯ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Розглядається питання виборчої інженерії в умовах політичної нестабільності держави. Визначається специфіка проведення та ролі виборів у країнах, котрі не мають стійкої політичної системи та/або перебувають у процесі переходу від авторитаризму до демократії. Ставиться питання про вплив електорального процесу на зміну або збереження існуючої влади, тяжіння держави до демократичного або авторитарного ладу. Визначаються проблеми та необхідні напрямки застосування електоральної інженерії в контексті становлення ефективної політичної системи та запобігання розгортання насилля та силової боротьби.

Ключові слова: вибори, політична нестабільність, гібридні режими, електоральна система, виборча інженерія.

Макаренко А.С.

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ ИНЖЕНЕРИЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Рассматривается понятие избирательной инженерии в условиях политической нестабильности государства. Определяется специфика проведения и роли выборов в странах, где отсутствует устойчивая политическая система и/или происходит процесс перехода от авторитаризма к демократии. Поднимается вопрос влияния электорального процесса на смену или сохранение существующей власти, тяготения государства к авторитарному или демократическому режиму. Определяются проблемы и необходимые направления применения электоральной инженерии в контексте становления эффективной политической системы и предупреждения возникновения насилия и силовой борьбы.

Ключевые слова: выборы, политическая нестабильность, гибридные режими, электоральная система, избирательная инженерия.

Makarenko A.

ELECTORAL ENGINEERING IN THE CASE OF POLITICAL INSTABILITY

The article deals with the concept of the electoral engineering in the conditions of state's political instability. The specificity of elections in countries with no stable political system and/or which are in process of transition from authoritarianism is defined. The distinction between electoral rules that help to replace or contribute to maintain the existing power is analyzed. The directions of using electoral engineering to prevent political violence and deadly conflicts in the conditions of political instability are described.

Key words: elections, political instability, hybrid regimes, electoral system, electoral engineering.

У 90-ті роки ХХ ст. зростає увага до дослідження виборчих систем та електоральної інженерії, що пов'язано з глобальним поширенням демократії – так званої „третьої хвилі” демократизації. Для будь-якої країни, що відходить від авторитарного режиму, постає необхідність створення електоральної системи, що змогла б втримати демократичні трансформації. Тому є необхідним дослідження того, як формується електоральна система в моменти зміни режиму і політичної нестабільності, та як вона впливає на перебіг трансформаційних процесів. В умовах зміни політичного режиму рішення щодо цього питання приймаються у несприятливих умовах, в ситуації браку часу, досвіду, компетентних виконавців і прозорих механізмів. А нестабільна політична система, в свою чергу, є найбільш чутливою до типу виборчої системи порівняно зі сталими [1]. Актуальність цієї проблеми є очевидною для України, котра мала досвід перегляду результатів виборів і зміни влади через масові протести, а сьогодні перебуває в умовах суттєвої політичної нестабільності та продовжує пошук ефективної виборчої системи. Питання електоральної інженерії та виборів в умовах політичної нестабільності розглядається у працях таких авторів, як П. Норріс, Д. Фаррелл, М. Дюверже, А. Рейнольдс, С. Ліпсет, Р. Таагепера, М. Шугарт, Б. Грофман, Г. Кокс, С. Бірч, В. Банс, Ш. Волчк, Б. Голдсміт, Ч. Бучер, Д. Семенович, А. Совмія, Т. Даннінг. В Україні дослідженням цього питання займаються Ю. Шведа, В. Бебик, М. Афанасьєва, І. Бекешкіна, А. Романюк, Д. Ковриженко.

Перехід до демократії як процес становлення основ демократичного політичного ладу характеризується співіснуванням інституційних елементів авторитаризму й демократії та непевністю результату [2, с. 374]. Встановлення політичного режиму, що отримав назву конкурентного авторитаризму, є

одним із характерних наслідків процесів демонтажу авторитарних режимів і спроб переходу до демократичного правління. Такі режими характеризуються співіснуванням елементів авторитаризму та демократії в тих чи інших пропорціях, але зі збереженням боротьби за владні посади. Проте оскільки боротьба за владу відбувається у невірному та нетривкому політичному полі, то можновладці часто використовують різноманітні техніки для забезпечення свого переобрання, починаючи від погроз та залякування до маніпуляцій з процесом виборів. Саме тому вибори в подібних умовах часто призводять до нездорової спадкоємності влади, а не до зміни політичних лідерів або правлячих коаліцій [3, с.43]. Принциповим є питання того, чи можуть вибори загострювати ситуацію та нести небезпеку країнам, що тільки-но досягли певної мінімальної стабільності політичної ситуації, хай навіть за рахунок послаблення демократичних і посилення авторитарних тенденцій, або, навпаки, вони послаблюють можливість становлення авторитарних режимів, що будуть використовувати насилля як засіб досягнення політичних цілей, і посилюють ворогідність мирних змін? Збереження авторитарної влади в умовах гібридних політичних режимів для значної кількості громадян може видаватися гарантом стабільності та поступового сталого розвитку суспільства, а зміна влади – порушенням звичного перебігу подій і новим витком політичної боротьби на різних рівнях. Налагодження механізму зміни влади та попередження остаточного становлення авторитарного режиму веде до позитивних наслідків у довгостроковій перспективі, проте у більшості випадків означає певний відкат у короткостроковому періоді. П. Норріс зауважує, що раніше міжнародні організації сприймали досягнення ефективного, належного державного управління як розкіш, що може бути відкладена на

пізніший термін, після того, як базові суспільні потреби будуть задоволені. Натомість прийшло нове розуміння, згідно з яким встановлення демократії є неодмінною передумовою розвитку людського потенціалу та подолання бідності, нерівності, етнічних конфліктів та ін. [4, с. 3]. Проте щодо масової свідомості, то стратегічні розрахунки виборців, що займають різні з принципової точки зору позиції щодо суті цього питання, позначаються на результатах волевиявлення.

Отже, постає питання електоральної інженерії у країнах з нестабільним політичним режимом. Адже в подібних умовах результати волевиявлення можуть провокувати різні наслідки, в тому числі пов'язані з використанням насилля. Дослідники Р.Таагепера та М.С.Шугарт говорять про те, що особливості електоральної системи здатні викликати значні наслідки і навіть розпад країни. При цьому вони стверджують, що змінити виборчі правила набагато легше, ніж багато інших складових політичного устрою, саме тому електоральна система – багатообіцяюче поле для політичної інженерії, хоча легкість зміни правил гри не слід перебільшувати. Проте вони слушно зауважують, що абсолютної свободи у виборі електоральної системи не існує, оскільки вона обмежена місцевими політичними умовами та традиціями, а електоральні системи досить інертні [5]. Існують діаметрально протилежні погляди на трактування терміна виборчої інженерії. Умовно їх можна поділити на дві групи – перша зводить це поняття до інструменту маніпуляцій з боку владних сил для забезпечення власних інтересів, друга розглядає його як цілеспрямовану зміну правил проведення виборів, що мають проводитись неупереджено задля загального блага [6, с.77]. Перша група здебільшого характерна саме для дослідників з перехідних країн, і подібне викривлення терміна ілюструє існуючі у них реалії, адже у країнах розвинутої демократії використання методів виборчої інженерії владними акторами у власних цілях розглядалося б вже в контексті виборчих махінацій. У гібридних режимах дії зацікавлених акторів можуть виходити за рамки правового поля і включати в себе використання погроз і залякування, підкуп, фальсифікації результатів волевиявлення, фізичне насилля, тому конструювання виборчих правил під конкретного актора на цьому фоні відсувається на другий план, і

через це може бути некоректно віднесена не до порушень виборчого процесу, а до електоральної інженерії. У країнах зі змішаним режимом особливо яскраво простежується конфлікт двох вищезгаданих підходів, адже конструювання електоральних правил часто використовується не заради подолання проблем держави, а задля досягнення власних цілей владними силами та для узурпації влади. Розв'язання цієї проблеми є доволі складним. Громадський контроль влади в країнах з нестабільною політичною ситуацією в цілому слабкий, а складність і багатогранність питання підбору виборчих правил робить його якісне суспільне обговорення надто ускладненим. Світовий досвід пропонує такі варіанти підготовки та утвердження виборчих реформ: методи прямої демократії (суспільні слухання та референдум, Нова Зеландія); спеціально створені незалежні комісії (Незалежна Комісія щодо електоральної системи у Великій Британії, Технічний Комітет з виборчої реформи у Замбії); використання існуючих неспеціалізованих правових інстанцій (Правова Комісія у Канаді); парламентські комітети (постійні, наприклад, Об'єднаний постійний комітет з питань виборів у Австралії, або тимчасові); внутрішньопартійні, міжпартійні та парламентські дискусії (Колумбія, Мексика) [7, с.11-12].

Одна з провідних світових дослідників електоральних систем П.Норріс описує два підходи до використання електоральної інженерії. Теорія культурної модернізації ґрунтується на тому, що електоральна інженерія має спиратися на сформовані у кожної людини очікування щодо темпів змін, здатних впливати на її поведінку, та припущення щодо необхідності зміни формальних інституційних правил. Відповідно до альтернативної теорії інституціоналізму, офіційні правила мають визначати виборчі стимули для партій, політиків і громадян, а не пристосовуватися до вкорінених і звичних соціальних норм та моделей поведінки. За допомогою випереджаючого застосування електоральної інженерії можливо вирішити багато соціальних питань. При цьому П.Норріс зауважує, що кожній державі необхідна оцінка наявності можливостей і необхідності обмежень „насадження” демократії шляхом інституціональної техніки. П.Норріс вважає, що результатом електоральної інженерії мають бути вибори, вільні від насилля, погроз, підкupu, фальсифікацій, порушень,

систематичного шахрайства та навмисного прихованого маніпулювання. Не повинно допускатися придушення опозиційних партій, всі виборчі процедури мають бути чесними, прозорими та ефективними [8].

Актуальним є питання ролі виборів у наростанні політичної нестабільності та насилля, особливо в частково демократичних чи соціально-етнічно фрагментованих суспільствах. Дослідники Б.Голдсміт та Ч.Бучер здійснюють аналіз, на основі котрого доходять висновку, що вибори рідко бувають небезпечними, навіть якщо відбуваються у складному політичному чи етнічному контексті. Навіть більше, вибори, як правило, знижують шанси розгортання політичної нестабільності у країнах з високою етнічною фрагментацією [9, с.1]. Думка про те, що вибори можуть ставати „спусковим гачком” серйозної політичної нестабільності та масового насилля є доволі поширеною, і дійсно неможливо заперечувати, що сплески насилля часто відбуваються саме під час виборів та оголошення їх результатів. Б.Голдсміт та Ч.Бучер наводять дані, згідно з якими у період з 1971 до 2005 року 53% випадків серйозної політичної нестабільності мали місце саме впродовж виборчих періодів. З іншого боку, вони зауважують, що приклади насильства можуть відвертати увагу від менш драматичних, але більш поширених наслідків, не пов'язаних з нестабільністю та застосуванням сили. Вибори можуть стабілізувати країни, направляючи політичну боротьбу у мирне русло і даючи альтернативу силовому конфлікту. Таким чином, їх можна розглядати як ключовий елемент у структурі політичних можливостей держави [9, с.2].

Серед дослідників немає єдиного погляду на розуміння відносин між виборами та політичною нестабільністю і насиллям. У цілому дослідники виділяють два конкуруючих підходи: вибори можуть бути заміною насилля, або насилля може втручатися в електоральний процес як засіб досягнення виборчих цілей та, відповідно, вступати в протиріччя з його основним змістом [10]. Тобто або вибори слугують стратегічною заміною політичного насильства, або насилля стає стратегічним доповненням електоральних змагань. Отже, які механізми роблять вибори приводом до загострення політичної ситуації, а які сприяють стабільному розвитку? У літературі з цього питання зустрічається три основні приводи, що під час виборів ведуть до нестабільності: підлив електорального

процесу з боку чинної державної влади, незадоволення опозиційних груп результатами виборів, використання насилля в електоральному процесі [9, с.6].

Результати виборів у конкурентних авторитарних режимах в цілому можуть спричинити розвиток ситуації у двох напрямках: посилення влади та поступове встановлення таким чином режиму фактичного наслідування влади і перетворення виборів у декоративний елемент політичної системи, або навпаки, посилення демократизації та відхід від авторитаризму. Дослідники вказують на те, що характерною рисою для конкурентних авторитарних режимів посткомуністичних країн є посилення авторитаризму у роки перед важливим вибором, формування об'єднаної опозиції напередодні цих виборів і масові народні протести незгодних з результатами виборів [3, с.46]. І основним фактором успіху демократичних змін є те, наскільки ефективні стратегії застосовувала опозиція та її прихильники для максимізації своїх шансів на перемогу у боротьбі за владу [3, с.47].

Як відомо, особливості виборчої системи держави можуть здійснити певний вплив на її політичне поле. Використання державою тієї чи іншої електоральної моделі впливає на ряд параметрів політичної системи, таких як: кількість партій; масштабність представництва малих партій і поглядів меншин; масштаб представництва різноманітних груп населення, сформованих за гендерними, расовими, релігійними та ін. ознаками; ступінь диспропорційності при виділенні місць для партій, що отримали рівну кількість голосів; імовірність створення однопартійного уряду; тривалість перебування кабінетів при владі; „чутливість” влади до зміни вподобань електорату; конфлікти між президентом та парламентом та ін. [11, с.29]. Тут слід згадати закони М.Дюверже: „вибори, що проходять за форматом відносної більшості в один тур, схильні до продукування двопартійності”, а „система повторного голосування у два тури та пропорційне представництво схильні продукувати багатопартійність” [12, с. 85]. Мажоритарна виборча система схильна консолідувати партії та обмежувати їхню кількість, часто до двох партій широкого представництва, таким чином, виборці мають чітко окреслений вибір; обмежує можливість екстремістських партій; сприяє формуванню сильного однопартійного уряду; за цієї системи формується конкурентна опозиція; виборцям просто

зрозуміти і використовувати цю систему. Проте система „переможець отримує все” означає, що значна частина голосів виявляється „змарнованою” – мають місце диспропорційні результати; менші партії виключені з представництва; кандидатом-переможцем може виявитись кандидат, що здобув підтримку з незначною перевагою; створюються бар’єри до обрання кандидатів від меншин; обмежується розвиток багато-партійних систем; вона є чутливою до маніпуляцій із межами виборчих округів [13]. Тобто саме мажоритарні системи сприяють загостренню двополусної боротьби між владою та опозицією, і, відповідно, підвищують ризики політичної нестабільності та використання насилля через масові протести з боку опозиції. Пропорційна система, в свою чергу, дозволяє сформувати законодавчий орган з представників широкого спектру політичних рухів у суспільстві, включаючи меншини; менша кількість виборців залишається не представленою, а їхні голоси „змарнованими”, таким чином заохочується участь у виборах [13]. За системи пропорційного представництва до влади приходять багато партій і, відповідно, уряди, з одного боку, є менш внутрішньо стабільними, ніж уряди, сформовані однією партією, проте принципово важливим є те, що коаліційні уряди вимагають політики компромісів, що позитивно впливає на перспективи стабілізації політичного поля.

Отже, враховуючи вищесказане, вважається доцільним, що в нестабільних змішаних режимах слід уникати ефектів мажоритарних систем, які працюють за принципом „переможець отримує все”. У такому випадку боротьба за владу будь-якими способами може видаватися більш вигідною, ніж визнання електоральної поразки у такому виборчому циклі. Існування для того чи іншого політичного актора навіть мінімальної можливості прийти до влади шляхом виборів може виявитися достатнім для відмови від силового сценарію, тому що ризики та видатки використання насилля високі. Провладні сили мають забезпечити собі достатню підтримку, що також має відвадити їх від використання сили. Іншими словами, виборча система за таких умов має сприяти тому, щоб політичні актори, котрі не отримали найбільшу кількість голосів, все одно отримали доступ до реальної влади. У виборчих правилах мають бути закладені механізми, що попереджуватимуть отримання влади однією групою інтересів, сприятимуть її розподілу між кількома

групами та направлятимуть їх до необхідності утворення коаліцій, що, в свою чергу, має впливати на їх стратегічні розрахунки та специфіку політичної риторики. Це можуть забезпечити саме пропорційні системи. Доступ багатьох зацікавлених сил до прийняття рішень та підготовка до наступного електорального циклу мають зробити насилля не вигідним і неефективним засобом досягнення влади, а переведення політичної боротьби у русло виборчого суперництва – стабілізувати політичне поле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлова Л. Реформування виборчої системи в контексті модернізації українського парламентаризму [Електронний ресурс] / Л.І. Павлова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Gileya/2009_20/Gileya20/P4.pdf
2. Антошевський А. Перехід до демократії: аналіз випадку Польщі / Анджей Антошевський // Трансформація в Польщі і в Україні. Вибрані аспекти. – Вроцлав, 2010. – С. 373-385.
3. Bunce V. Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes / Valerie J. Bunce, Sharon L. Wolchik // World Politics. – 2010. – Vol. 62, №1. – P. 43-86.
4. Norris P. Electoral engineering: voting rules and political behavior / Pippa Norris. – Cambridge university press, 2007. – 375 p.
5. Таагепера Р. Описание избирательных систем [Електронний ресурс] / Рейн Таагепера, Мэтью С. Шугарт. – Режим доступу: http://www.olisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicaci_i_Polisa/T/1997-3-10-Taagepera_Shugart_pisanie_izbiratelnix_sistem.pdf
6. Макаренко А.С. Становлення електоральних правил: поняття виборчої інженерії / А.С. Макаренко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія „Питання політології”. – 2014. – №1111. – С. 77-81.
7. Wall A. Engineering Electoral Systems: Possibilities and Pitfalls / Alan Wall, Mohamed Salih. – NIMD, 2007. – 22 p.
8. Коматовский В. Избирательная инженерия [Електронний ресурс] / В.Н. Коматовский. – Режим доступу: http://www.vladizbirkom.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1224&catid=64&Itemid=183
9. Goldsmith B. Elections and Political Instability: Ballots to bullets, voting to violence? [Електронний ресурс] / Benjamin E. Goldsmith, Charles Butcher, Dimitri Semenovich, Acort Sowmya. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=2074874>
10. Dunning T. Fighting and Voting: Violent Conflict and Electoral Politics / Thad Dunning // Journal of Conflict Resolution. – 2011. – Vol. 55, №3. – P.327-339.
11. Грофман Б. Избирательные системы и искусство конституционной инженерии: обзор основных открытий / Бернард Гроффман, Эндрю Рейнольдс // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических

- институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. Вып. 3. – Харьков: Константа, 2005. – С. 29-70.
12. Норрис П. Электоральное реформирование и фрагментированная многопартийность: механические и психологические эффекты избирательных систем и их влияние на развитие партийной системы / Пиппа Норрис // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. Вып. 3. – Харьков: Константа, 2005. – С. 71-105.
13. Wall A. Electoral Systems Briefing Paper [Електронний ресурс] / Alan Wall. – Режим доступу: <http://elections.cvu.org.ua/index.php?i=381>
14. Farrell D. Electoral Systems, Parties and Voters: A Comparative Overview [Електронний ресурс] / David M. Farrell. – Режим доступу: www.hkdf.org/seminars/001021/farrell.doc

УДК 321:[342.511:323.39](575.4)

Осадчук І. Ю.

Львівський національний університет
імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ В КОНТЕКСТІ „ПАТРОНАЖНОГО ПРЕЗИДЕНТАЛІЗМУ” В ТУРКМЕНИСТАНІ

Проаналізовано поняття: „політичний клас”, „політична еліта”, „правлячий клас”, „правляча еліта”, „патронажний президенталізм”. З’ясовано роль президента та його найближчого оточення у процесі формування правлячої еліти Туркменістану. Визначено особливості функціонування правлячої еліти в контексті „патронажного президенталізму” в Туркменістані.

Ключові слова: система правління, політичний клас, політична еліта, правлячий клас, правляча еліта, патронажний президенталізм, президент Туркменістану.

Осадчук І. Ю.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРАВЯЩЕЙ ЭЛИТЫ В КОНТЕКСТЕ „ПАТРОНАЖНОГО ПРЕЗИДЕНТАЛИЗМА” В ТУРКМЕНИСТАНЕ

Проанализировано понятия: „политический класс”, „политическая элита”, „правлящий класс”, „правлящая элита”, „патронажный президентализм”. Выяснена роль президента и его ближайшего окружения в процессе формирования правящей элиты Туркменистана. Определены особенности функционирования правящей элиты в контексте „патронажного президентализма” в Туркменистане.

Ключевые слова: система правления, политический класс, политическая элита, правящий класс, правящая элита, патронажный президентализм, президент Туркменистана.

Osadchuk I. Y.

FEATURES OF FORMATION AND FUNCTIONING OF RULING ELITE IN THE CONTEXT OF PATRONAL PRESIDENTIALISM IN TURKMENISTAN

Concepts of political class, political elite, ruling class, ruling elite, patronal presidentialism are analysed. The role of the president and his entourage during the formation of the ruling elite of Turkmenistan is ascertained. Features of functioning of ruling elite in the context of patronal presidentialism in Turkmenistan are defined.

Key words: system of government, political class, political elite, ruling class, ruling elite, patronal presidentialism, president of Turkmenistan.